

КИЇВСЬКІ ВУЗИ В 1960-70-Х РОКАХ: АСПЕКТИ ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ

Кропивко О.М.

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Розглядаються соціально-побутові аспекти повсякденного життя студентів м. Києва в період 60-70-х рр. ХХ ст. Аналізується законодавча і нормативна база розвитку соціально-побутової інфраструктури вищих навчальних закладів освіти. Виділено особливості розвитку вузів м. Києва в 1960-1970 рр. Значна увага приділена питанням розвитку складових соціальної інфраструктури: забезпеченості навчальним фондом, поліпшенню житлово-комунальних умов, громадського харчування та медичного обслуговування студентів. **Ключові слова:** вищі навчальні заклади м. Києва, постанови Ради міністрів СРСР та УРСР, житлова проблема, гуртожитки, ідальні, поліклініки.

Постановка проблеми в загальному вигляді. У 60-х – 70-х рр. ХХ ст. підготовка фахівців для промисловості і сільського господарства стала одним із пріоритетів, що визначалися Законами СРСР і УРСР, постановами і розпорядженнями Рад Міністрів СРСР і УРСР, наказами МВССО, міністерства сільського господарства. У нормативних документах, які обумовлюють розвиток і діяльність вищих і середніх закладів освіти, виділяються положення, направлені на розвиток соціально-побутової інфраструктури. На першому місці стояла проблема забезпеченості житлом, яка не була вирішена до початку 1970-х рр., а також іншими об'єктами соціально-побутового призначення. Місто Київ, як столиця Української РСР, у післявоєнний період відновив свій статус науково-освітнього центру, проте це тільки підкреслювало гостроту проблеми. Потреби студентської молоді, як специфічної групи суспільства, розв'язувалися недостатньо оперативно, їх вирішення гальмувалося через складну систему підпорядкування вузів союзним міністерствам та відомствам, недостатність фінансування.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Уже з 1970-х рр. процеси в освітній сфері в УРСР стали предметом наукових досліджень вітчизняних науковців, які приділяли увагу в першу чергу аспектам формування кадрового потенціалу та ролі освіти в забезпеченні виконання тих завдань, які ставилися урядовими і партійними структурами СРСР і УРСР, фактично не застосовуючи аксіологічний підхід. Переважна більшість цих досліджень відзначається комплексним характером, розвиток соціально-побутової інфраструктури вищих навчальних закладів розглядається в загальному контексті. Окремі аспекти розвитку соціально-побутових умов населення та інфраструктури в період другої половини ХХ ст. досліджуються в монографіях Барана В.К., Даниленка В.М. [1], Ковпака Л.В. [2], наукових статтях Пижикова А.В. [3], Куцаєвої Т.О. [4], Кривчика Г.Г. [9], дисертаційних дослідженнях Васильчук Т.В. [5], Брехунець Н.С. [6], Сергійчук О.М. [7].

Виявити характерні тенденції в розвитку освіти в УРСР в післявоєнний період можна на підставі архівних і статистичних матеріалів. Значну джерельну базу в дослідженнях аспектів розвитку соціальної інфраструктури закладів освіти складають законодавчі та нормативні акти (постанови, розпорядження) урядових органів влади СРСР та УРСР. Серед них виділяються

Постанова Ради Міністрів СРСР від 30 травня 1958 р. «Об изменении порядка планирования капитальных вложений на жилищное, коммунальное, культурно-бытовое строительство и на развитие строительной индустрии» та постанови ЦК КП України і Ради Міністрів УРСР № 223 від 7 квітня 1967 р. «Про заходи по дальшому розвитку і поліпшенню громадського харчування в Українській РСР» та «Про додаткові заходи по поліпшенню житлово-комунальних умов, громадського харчування та медичного обслуговування студентів в Українській РСР» № 312 від 17 червня 1970 р., накази Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти СРСР щодо поліпшення роботи бібліотек вищих і середніх спеціальних навчальних закладів (№ 252, від 27 жовтня 1959 р., № 164 від 17 квітня 1962 р.).

Мета дослідження. На базі всебічного аналізу фактологічного матеріалу та архівних даних визначити тенденції повсякденного життя студентської молоді м. Києва, зокрема розвиток соціально-побутової інфраструктури вищих навчальних закладів в період 60-х – 70-х рр. ХХ ст., дослідити роль державних органів влади в питанні поліпшення ситуації із будівництвом об'єктів соціальної інфраструктури.

Виклад основного матеріалу. Освітня сфера Української РСР 1960-70-х рр. відзеркалила нові тенденції державної політики, зумовлені пошуками оптимізації державного управління навчальними закладами.

У 1953 р. в Україні нараховувалося 144 вищі навчальні заклади освіти, найбільшими серед яких були Київський політехнічний інститут (контингент студентів становив 6598 чол.), Київський університет (5942 чол.), Київський медичний університет (понад 3 тис. чол.) [7, с. 148].

Прийняття партійно-державним керівництвом СРСР низки Законів та постанов в сфері освіти, зокрема Закону «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в СРСР.» (1958 р.), продубльованого ЦК КПУ і Радою Міністрів УРСР у Законі «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР» (1959 р.), стимулювали розвиток закладів освіти всіх рівнів – від загальноосвітньої школи до вищих начальних закладів. Одним із наслідків реалізації завдань, визначених положеннями Закону, стало значне збільшення кількості студентів. Так, у 1958/59 н.р. у вузах УРСР на 1-6 курсах навчалось 208382 чол., в т.ч. в одному із київських

вузів – Українській сільськогосподарській академії (УСГА) – 4107 чол. [8, арк. 161-169].

Водночас однією із тенденцій початку 60-х рр. ХХ ст. стало скорочення кількості вузів, в т.ч. шляхом їх об'єднання. В м. Києві у 1960/61 н.р. нараховувалось 18 вузів, у 1965/66 н.р. кількість скоротилася до 17. Скорочення кількості вузів відбувалось одночасно із збільшенням контингенту студентів. Загальна кількість студентів м. Києва у 1960/61 н.р. становила 72046 чол., через п'ять років – вона збільшилася майже на 50% (117379 чол.) [7, с. 149].

Збільшення кількості студентів виявило низку проблем, які потребували нагального вирішення. Першою із них стала недостатність аудиторного фонду і навчально-лабораторних приміщень вузів. Загалом норма забезпеченості навчальною площею становила 12 квадратних метрів на 1 студента, проте на початок 1961/62 н.р. жоден вуз УРСР не мав навчальної площі, яка б відповідала визначеній нормі. Це призводило до запровадження дво- і тризмінного навчання. Так, у Київському університеті студенти двох факультетів – фізичного і географічного, навчалися у дві зміни; у Київському агрономічному і Київському технологічному інституті – навіть у три. Серед вузів, які терміново потребували збільшення навчальної площі був Київський політехнічний інститут, Київський інститут народного господарства, Український поліграфічний інститут, Київський технологічний інститут легкої промисловості, Київський фінансово-економічний інститут [7, с. 152]. В Українській сільськогосподарській академії також існувала вкрай напружена ситуація із аудиторним фондом – на одного студента припадало 5,3 квадратних метра при нормі 12 [9, арк. 34].

Водночас із проблемою недостатності аудиторного фонду вузів постала житлова проблема. Студенти вищих навчальних закладів м. Києва, так само, як і кияни у 1950-60-х рр., відчували гостру потребу в забезпеченості житлом, в першу чергу гуртожитками. У 1959 році житлова площа в Київському технологічному інституті становила 1,43 квадратних метра на 1 студента, Українському поліграфічному – 1,77. В деяких вузах Києва іногородні студенти взагалі не були забезпечені житлом (Київський фінансово-економічний). Недостатність житлового фонду вузів призводила до того, що навчальні заклади частину свого фінансування перенаправляли на відшкодування витрат студентів на знімання т.з. «кутків» – 30 крб. на місяць, проте повністю проблему зняти не вдалося. [7, с. 160-163].

У документах, ухвалених урядом УРСР в 1950-60-х рр., простежуються спроби вирішити соціально-побутові проблеми студентів і учнів середніх спеціальних закладів освіти шляхом розширення самообслуговування [10, ст. 82], залучаючи таким чином додаткові можливості для поліпшення соціально-побутових умов студентів і учнів, проте вирішення питання поліпшення побутових умов проживання студентів у гуртожитках потребувало додаткового фінансування. У 1968 р. МВССО УРСР зверталось до Ради Міністрів УРСР із проханням збільшити асигнування на покриття господарських та інших витрат по студентським гуртожиткам, зазначаючи при цьому, що дані витрати погашаються за рахунок плати за про-

живання, що надходить від студентів у кількості 1 крб. за проживання і 50 коп. за постільну білизну та доплати із бюджету (встановленої Мінфіном СРСР) – 2 крб. 80 коп. на рік на одне місце. Незважаючи на те, що гуртожитки багатьох вищих учбових закладів використовувалися як готелі під час канікул, перевищення господарських видатків над надходженнями становило в середньому 6 крб. за рік на одне місце. У 1967 р. сума не перекрытих витрат – 144 тис. крб. [11, арк. 160-163].

Проблема забезпеченості харчуванням, продовольчими і промисловими товарами також становила значний елемент повсякденного життя студентів м. Києва в кінця 50-х – початку 60-х рр. ХХ ст. Спеціальна постанова Ради Міністрів УРСР № 966 «Про подання допомоги Українській академії сільськогосподарських наук» (26 серпня 1957 р.) зобов'язувала виконком міської ради депутатів трудящих в найближчий час вжити заходи до значного поліпшення в Голосієво торговлі промисловими товарами і продуктами в асортименті, необхідному для студентів, а також безперервного постачання буфетам кефіру, молока в пляшках, свіжих овочів. Проте до початку 1958 р. проблема забезпеченості промисловими товарами і продовольством вирішена не була, зокрема студенти скаржилися на відсутність вовняних і напіввовняних виробів, нерегулярність і недостатність молочних продуктів, свіжих фруктів, незадовільне забезпечення хлібобулочних виробів [12, арк. 184-186].

Питання поліпшення житлово-комунальних умов, громадського харчування та медичного обслуговування студентів неодноразово розглядалось Радою Міністрів УРСР впродовж 1960-70-х рр., наслідком чого стало введення у 1970 р. в експлуатацію 17 нових учбових та учбово-лабораторних корпусів, 14 гуртожитків на 8365 місця, 7 їдалень на 1490 місць та 19 буфетів на 582 місця у вузах УРСР. У першому півріччі 1971 р. план введення в дію потужностей і основних фондів було перевиконано, введено у дію 6 об'єктів, в т.ч. 4 учбово-лабораторні корпуси і 2 гуртожитки. Значно поліпшилась ситуація із забезпеченістю іногородніх студентів і аспірантів житлом – вона склала 78% (у 1966 р. – 67%) [13, арк. 52-60]. Для оснащення студентських гуртожитків виділені меблі на суму 1,2 млн. крб.; також на ці потреби виділено 600 тис. крб. за рахунок додаткових асигнувань. У 1970 р. при 7 вузах м. Києва було відкрито комбінати побуту, філіали побутових комбінатів, додатково відкрито майстерні по ремонту та пошиттю одягу, взуття, пункти прокату речей, хімчистки, майстерні, які розміщувалися безпосередньо в студентських гуртожитках.

У 1966-1970 рр. при вузах України було побудовано 29 їдалень на 4745 посадочних місць та 60 буфетів на 2168 місць. За рішенням колегії МВССО УРСР від 14 січня 1971 р. відбулись зміни в системі обслуговування студентів харчуванням – переглянуто розклад учбових занять, після першої пари лекцій установлена перерва тривалістю 30-40 хв. для прийняття їжі студентами [13, арк. 2-4].

Відбулося значне покращання в медичному обслуговуванні; в Києві, Одесі, Донецьку, Харкові, Дніпропетровську було обладнано і розпочали роботу студентські лікарні та поліклініки,

відкрито філіали поліклінік, додатково обладнані медичні та фельдшерські пункти. При окремих гуртожитках працювали профілакторії на 25-100 місць. Аналіз стану медичного забезпечення студентів Київського університету та Української сільськогосподарської академії в 1970 р. показує, що медична допомога надавалася студентською поліклінікою 6200 студентам, які проживали по вул.Ломоносова. Дана поліклініка займала 21 кімнату, в яких функціонували лабораторія, кабінети для прийому лікарями з різних спеціальностей, переважно лікарями-терапевтами. Розпорядок роботи поліклініки – з 8 год. ранку до 20 год. вечора. В студентських гуртожитках по вул.Ломоносова (в т.ч. Української сільськогосподарської академії) були відкриті профілакторії на 100-120 ліжок у кожному, в штаті яких були лікарі та середні медичні працівники; дані профілакторії були обладнані для водо- електрорукування, дієтичними ідальнями. В УСГА було відкрито лікарські здоров'я пункти з штатом лікарів відповідно до кількості студентів і викладацького складу [14, арк. 9].

Серед питань, які до 1971 р. вирішити не вдалося – відселення сторонніх осіб з студентських гуртожитків. Незважаючи на ряд постанов Раді Міністрів УРСР (№ 849 від 17 листопада 1966 р., № 312 від 17 червня 1970 р.). Перевірка виявила, що станом на 1 вересня 1971 р у вузах МВССО УРСР понад 27 тис. квадратних метрів було зайнято сторонніми особами і організаціями. Разом із тим, понад 35 тисяч іногородніх студентів не були забезпечені житлом. Найбільше житлова площа гуртожитків була зайнята не за призначенням у вузах м.Києва – 5685 м² [14, арк. 76-81].

Висновки. Матеріально-технічне та фінансове забезпечення інфраструктури начальних закладів освіти м. Києва в 60-70-х рр. ХХ ст. значно відставало від тогочасних потреб. Капітальне будівництво хоча і поступово розвивалось, проте темпи були повільними, не задовольняли зростаючих вимог. Недостатньо вирішувалось питання забезпечення навчальних закладів ідальнями, студентів навчальними та житловими площами, що негативно впливало на перебіг навчального та наукового процесу.

Список літератури:

1. Баран В., Даниленко В. Україна в умовах системної кризи (1953-1980) / В. Баран, В. Даниленко – Київ: Альтернативи, 1999. – 304 с.
2. Ковпак Л. В. Соціально-побутові умови життя населення України в другій половині ХХ ст. (1945-2000) / Л. В. Ковпак. – К.: Інститут історії України НАНУ, 2003. – 250 с.
3. Пыжиков А. В. Реформирование системы образования в СССР в период «оттепели» (1953-1964 гг.) / А. В. Пыжиков // М.: Вопросы истории, 2004. – № 9. – С. 95-104.
4. Куцаева Т. О. Зміни пріоритетів щодо розвитку форм навчання у вузах України в період 1965-1985 рр. / Т. О. Куцаева // Наукові записки: Зб. наукових статей Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. – К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова., 2005. – № 59. – С. 210-221.
5. Васильчук Т. В. Відновлення та розвиток системи вищої освіти в Україні (1943–1950 рр.): Автореф. ... канд. іст. наук / Т. В. Васильчук. – Запоріжжя, 2007. – 19 с.
6. Брехунець Н. С. Навчальні заклади освіти України 50-80-х років ХХ ст. Історіографія: Дис. ... канд. іст. наук / Н. С. Брехунець. – Переяслав-Хмельницький, 2006 – 185 с.
7. Сергійчук О. М. Вища школа України в умовах лібералізації суспільного життя 1953–1964 рр.: Автореф. ... канд. іст. наук / О. М. Сергійчук. – Київ, 2002. – 18 с.
8. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф. Р-2. – Оп. 9. – Спр. 4614.
9. ЦДАВО України. – Ф. Р-2. – Оп. 9. – Спр. 6089.
10. Збірники постанов і розпоряджень Уряду УРСР – К.: Вид-во «Держполітвидав УРСР, 1959 – № 7, ст. 82.
11. ЦДАВО України. – Ф. Р-2. – Оп. 13. – Спр. 1243.
12. ЦДАВО України. – Ф. Р-2. – Оп. 13. – Спр. 4597
13. ЦДАВО України. – Ф. Р-2. – Оп. 13. – Спр. 5541.
14. ЦДАВО України. – Ф. Р-2. – Оп. 13. – Спр. 4665.

Кропивко Е.М.

Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины

КИЕВСКИЕ ВУЗЫ В 1960-70-Х ГОДОВ: АСПЕКТЫ ПОВСЕДНЕВНОЙ ЖИЗНИ

Аннотация

Рассматриваются социально-бытовые аспекты повседневной жизни студентов Киева в 60-70-х гг. ХХ в. Анализируется законодательная и нормативная базы развития социально-бытовой инфраструктуры высших учебных заведений. Выделены особенности развития вузов г. Киева в 1960-1970. Значительное внимание уделяется вопросу развития социальной инфраструктуры: обеспеченности учебным фондом, улучшению жилищных условий, питания и медицинского обслуживания студентов.

Ключевые слова: высшие учебные заведения Киева, постановления и резолюции Совета министров СССР и УССР, жилищная проблема, общежития, столовые, поликлиники.

Кропывко О.М.

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

KYIV HIGH EDUCATIONAL INSTITUTES IN 1960-70TH: ASPECTS OF DAY ROUTINE**Summary**

Addresses the social aspects of the everyday life of students of Kiev between 60-70-ies. XX century. Analyzed the legislative and normative base of the development of social-household infrastructure of higher educational institutions of education. Selected features of the development of the universities in Kiev in 1960-1970. Considerable attention is paid to the issue of development of social infrastructure: providing educational fund, the improvement of housing conditions, catering and medical care to students. **Keywords:** higher educational establishments of Kyiv, resolution of the Council of Ministers of the Union of Soviet Socialist Republics and Soviet Ukrainian Republic, the housing problem, hostels, canteens, clinics.

УДК 930(477)«1963/1967»:929 М.Ковальський

КРИВИЙ РІГ У НАУКОВІЙ ТА ПЕДАГОГІЧНІЙ КАР'ЄРІ МИКОЛИ КОВАЛЬСЬКОГО (1963–1967 РОКИ)

Мельник О.В.Національний університет «Острозька академія»,
Торчинський народний історичний музей імені Григорія Гуртового

Проаналізовано один із періодів життєвого і творчого шляху відомого джерелознавця, доктора історичних наук, професора, академіка Міжнародної слов'янської академії наук Миколи Павловича Ковальського (1929-2006). А саме роки його роботи у Криворізькому загальнонауковому факультеті (1963-1967). Зокрема, висвітлено діяльність М. Ковальського на посаді декану цього навчального закладу. Простежено розвиток педагогічних та організаційних умінь, а також еволюцію наукових зацікавлень історика.

Ключові слова: М. Ковальський, Кривий Ріг, загальнонауковий факультет, історія, декан, викладач.

Постановка проблеми. Життєвий шлях і науково-педагогічна діяльність відомого історика Миколи Павловича Ковальського (1929-2006) пов'язані з різними українськими теренами: Острогом, Львовом, Кривим Рогом, Дніпропетровськом. У Кривому Розі вчений працював найменший відрізок часу з 1963 – по 1967 рр. Однак, сприяв налагодженню діяльності загальнонаукового факультету, що був одним із закладів вищої освіти міста, долучався до формування молодих наукових і викладацьких кадрів. Саме в Кривому Розі почали визрівати нові дослідницькі орієнтири, які визначили наукові зацікавлення історика на подальші роки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Активність М. Ковальського у вказаний період частково відображена у загальних біографічних статтях, написаних Олександром Удодом [25, с. 34-35], Аллою та Віктором Атаманенками [2, с. 10; 3, с. 244-245]. Спогади про співпрацю з М. Ковальським, у яких висвітлюється й криворізький період, написала Ірина Ковальова [19, с. 5-8]. Фрагментарні згадки про це зустрічаються у спогадах Миколи Павловича [15, арк. 1; 21, с. 19-20]. Спеціального дослідження теми не проводилося.

Мета статті. Мета даної статті полягає у комплексному висвітленні криворізького періоду діяльності Миколи Ковальського, проаналізувавши разом з наявними напрацюваннями спектр виявлених джерел.

Виклад основного матеріалу. Друга половина 1950 – середина 1960-х рр. визначається становленням і початком розвитку як наукової, так і педагогічної активності М. Ковальського, яка проходила спочатку у Львові, в Українському державному музеї етнографії та художньо-промислу, а також Львівському державному університеті імені І. Франка. Наприкінці травня 1963 р., маючи намір влаштуватися на нове місце роботи, М. Ковальський написав заяву на заміщення вакантної посади викладача зі спеціальності історія СРСР та УРСР Криворізького або Запорізького загальнонаукових факультетів [1, арк. 8]. У червні того ж року він був обраний на посаду доцента Криворізького загальнонаукового факультету (далі – ЗНФ) Дніпропетровського державного університету, а 26 серпня переобраний на цю посаду [1, арк. 18-19]. Окрім того, з середини грудня 1963 р. до кінця січня 1967 р. вчений виконував обов'язки декана Криворізького ЗНФ, тому розвиток закладу проходив при його безпосередній участі [11, арк. 33].

Загальнонаукові факультети були створені в 1962 р., як заклади заочної форми навчання [10, арк. 7]. Тоді ж при Дніпропетровському університеті відкрили Криворізький, Запорізький і Дніпропетровський загальнонаукові факультети, у яких навчалися студенти першого і другого курсів [13, арк. 259]. Треба відзначити, що тут здійснювалася підготовка за широким набором спеціальностей, а саме за 32 спеціальностями